ЗАТВЕРДЖУЮ
Ректор
Національного університету
«Одеська юридична академія»
професор _____Олег ТОДОЩАК
«_05_» ____05_____2025 року

ВИСНОВОК
Національного університету «Одеська юридична академія» щодо дисертації Димова Кирила Борисовича на тему «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право», тема дисертації затверджена Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» «04» листопада 2021 р., протокол №3, оновлена «25» листопада 2024 р., протокол № 3

ВИТЯГ
з протоколу засідання фахового семінару
кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
від «02» травня 2025 року № 21

ГОЛОВА ЗАСІДАННЯ: завідувач кафедри, доктор юридичних наук, професор Бехруз Х. Н.

ПРИСУТНІ: завідувач кафедри, доктор юридичних наук, професор Бехруз Х. Н., професор кафедри, доктор юридичних наук, професор Аракелян М.Р., професор кафедри, доктор юридичних наук, професор Сурілова О. О., доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Бєлогубова О. О., доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Мануїлова К. В., доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Ю. Ю. Акіменко, доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Грушко М. В., доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Кузьмін Е.Е., доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Пасечник О. В., доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Форманюк В. В., доцент кафедри, кандидат юридичних наук Гриб Г. М., доцент кафедри, кандидат юридичних наук Т. С. Федорова, доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Цибульська О. Ю., доцент кафедри,

кандидат юридичних наук, доцент Каненберг-Сандул О. К., доцент кафедри, кандидат юридичних наук Дронов В. Ю., доцент кафедри, доктор філософії в галузі права Войтович П. П., асистент кафедри, доктор філософії в галузі міжнародного права Гребенюк Д. О., асистент кафедри Бугаєць А.С., здобувач Димов К. Б., лаборант Слісаренко А. О.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження Димова К. Б. на тему «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи», поданого на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право», щодо його рекомендації для попереднього розгляду та захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

СЛУХАЛИ:

Доповідь здобувача ступеня вищої освіти доктора філософії Димова К. Б. щодо проведеного дослідження на тему «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право» (галузь знань 29 – Міжнародні відносини).

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» «Міжнародне право та захист прав людини в цифрову еру» на 2021-2025 роки згідно з темою науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Проблематика міжнародно-правового захисту біженців має тривалу історію розвитку та залишається актуальною у сучасних умовах глобальних міграційних процесів. Питання біженців та правового регулювання їхнього статусу активніше почали обговорювати на міжнародному рівні у XX столітті, зокрема під час діяльності Ліги Націй та її органів, діяльності Верховного комісара у справах біженців Ліги Націй тощо. Згодом, із заснуванням Організації Об'єднаних Націй, проблема захисту біженців набула особливого значення, що зумовило розроблення ключових міжнародно-правових актів у цій сфері, таких як Конвенція про статус біженців 1951 року та Протокол щодо статусу біженців 1967 року. Прийняття зазначених документів стало основою для формування міжнародної системи захисту осіб, які вимушено покинули свої країни через переслідування, збройні конфлікти чи системні порушення прав людини. Однак, незважаючи на створення відповідних міжнародно-правових механізмів, ефективність

їхнього застосування постійно ставиться під сумнів у контексті змінюваної міжнародної ситуації.

У сучасних умовах міжнародне право постає перед новими викликами, зумовленими масштабними міграційними кризами, що виникають внаслідок збройних конфліктів, економічних проблем, політичної нестабільності, екологічних катастроф та інших глобальних загроз. Низка міжнародних організацій активно працюють над розробкою нових механізмів захисту та вдосконаленням чинних міжнародно-правових інструментів. Це обумовлено тим, що сучасні виклики, зокрема, початок міжнародного збройного конфлікту рф та України у 2014 році, та його загострення, спричинене вторгненням російської федерації в Україну у 2022 році, суттєво вплинули на існуючі міжнародно-правові механізми захисту біженців та прямо вплинули на гармонізацію національних законодавств з актами міжнародного права. Як наслідок, для реагування на нову реальність було вдосконалено вже існуючі механізми, зокрема Директиву ЄС про тимчасовий захист, яка стала важливим інструментом правового реагування на масову хвилю вимушених переселенців з України та альтернативою конвенційного статусу біженця для сотень тисяч мігрантів, створено такі механізми як Uniting for Ukraine в Сполучених Штатах Америки, адаптовано під сучасні виклики національні правові системи Польщі, ФРН, інших європейських держав, Канади тощо.

Серйозні виклики для міжнародного права становить також хронічна нестабільність на Близькому Сході, насамперед збройний конфлікт у Сирії, який призвів до однієї з найбільших гуманітарних катастроф сучасності та міграційної кризи як у межах країни, так і за її межами, а також міграційна криза на американо-мексиканському кордоні. Питання міжнародно-правових механізмів захисту біженців наразі не лише зберігає свою актуальність, а й потребує нового концептуального підходу, який враховуватиме виклики сучасності - зокрема міжнародні та неміжнародні збройні конфлікти, економічні проблеми, гібридні війни, кліматичні катастрофи, нестабільність державних інституцій. У цьому контексті дослідження міжнародно-правових аспектів захисту біженців набуває стратегічного значення для розробки рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання статусу цих осіб. Необхідним є не лише уточнення дефініцій, а й пошук ефективних моделей співпраці між міжнародними та регіональними інституціями і державами, а також пошук нових моделей гармонізації національних законодавств з міжнародними та регіональними нормативними актами. Такий підхід має забезпечити не лише формальне визнання прав біженців, а й реальний доступ до процедур, гарантій і правових інструментів, що забезпечують гідне та безпечне перебування в приймаючих країнах.

Дослідження міжнародно-правових механізмів захисту біженців також є надзвичайно важливим у контексті захисту прав у даний момент, а також

повернення українських вимушених переселенців з-за кордону після закінчення бойових дій. Масштабна міграційна криза, спричинена збройною агресією рф, призвела до того, що мільйони громадян України отримали статус біженця або інші правові статуси в країнах ЄС та за його межами. Однак повернення цих осіб до України після нормалізації ситуації потребуватиме не лише створення відповідних соціально-економічних умов, а й належного правового регулювання, зокрема забезпечення юридичних гарантій реінтеграції, відновлення втрачених документів, визначення правового статусу осіб, які тривалий час перебували за кордоном, та вирішення питань, пов'язаних із подвійним громадянством, соціальними виплатами та правом на житло. Досвід міжнародного права у сфері реінтеграції вимушених переселенців, напрацьований внаслідок інших міграційних криз, може стати основою для розробки ефективної правової політики України щодо повернення своїх громадян.

Метою дослідження полягає в комплексному аналізі міжнародно-правових механізмів захисту біженців та їхньої ефективності в умовах міграційних криз.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації було запропоновано власне визначення поняття «міграційна криза». Крім цього, було сформульовано правову специфіку цього явища через об'єктивну невідповідність чинної системи міжнародного регулювання новітнім викликам. Здійснено комплексний аналіз міграційної кризи в Україні в контексті міжнародного збройного конфлікту з рф, виявлено нові виклики у сфері захисту, зокрема правова невизначеність, обмеження доступу до процедур, нестача ефективних засобів оскарження та неузгодженість із міжнародними стандартами. Проведено порівняльно-правовий аналіз інституту гуманітарного паролю U4U, систем захисту біженців у Польщі, Франції, Швеції.

Удосконалено науково-практичний підхід до оцінки ефективності міжнародних механізмів захисту біженців через аналіз діяльності ключових організацій, запропоновано нову логіку порівняльного аналізу, що враховує реальні механізми доступу та правової визначеності. Удосконалено підходи до інституційної трансформації МОМ через розширення мандату, закріплення правозахисного компонента та інтеграцію з системою ООН. Розвинуто теоретико-правове розуміння поняття «біженець» шляхом обґрунтування доцільності його розширення. Змістовно уточнено підстави для надання додаткового захисту в українському законодавстві. Подальшого розвитку набули: концепція узгодження міжнародних і національних стандартів (на основі рішень ЄСПЛ), підхід до інституційної взаємодії органів у реагуванні на кризи, уточнення процесуальних гарантій принципу

невислання, аналіз регіональних актів щодо біженців та підхід до оцінки української процедури розгляду заяв про притулок.

Після закінчення доповіді Димова К. Б. присутніми були поставлені наступні запитання:

Мануїлова К. В.: Дякую за таку змістовну доповідь. У дисертації ви критично аналізуєте положення Дублінського регламенту, зокрема його вплив на нерівномірний розподіл відповідальності між державами-членами ЄС у сфері прийому біженців. Які конкретні правові або інституційні механізми, на вашу думку, могли б забезпечити більш справедливу та ефективну модель розподілу зобов'язань між державами?

Димов К. Б.: Щиро дякую за запитання. У своїй дисертації я звертаю увагу на те, що чинна модель розподілу відповідальності, закріплена в Регламенті (ЄС) № 604/2013 (Дублінський регламент III), фактично створює непропорційне навантаження на прикордонні держави-члени ЄС, зокрема Італію, Грецію, Іспанію. Така ситуація не лише підриває принцип солідарності, закріплений у статті 80 Договору про функціонування Європейського Союзу, але й поглиблює гуманітарну кризу в країнах першого в'їзду. З метою формування більш справедливої та стійкої системи, у дисертації я пропоную такі правові та інституційні механізми: По-перше, це запровадження обов'язкової системи солідарного перерозподілу заявників на міжнародний захист між усіма державами-членами, з урахуванням критеріїв ВВП, чисельності населення, кількості вже прийнятих осіб та рівня навантаження на національні системи. По-друге, механізми компенсації: для тих країн, які об'єктивно не можуть приймати біженців: Повинна бути передбачена можливість внесення фінансової або технічної допомоги у спільний фонд, що адмініструватиметься Єврокомісією або EUAA. По-третє, це посилення ролі європейських агентств у моніторингу виконання стандартів прийому, а також наділення їх повноваженнями оперативного втручання у разі перевантаження національної системи. І, зрештою, по-четверте, уніфікація стандартів прийому та доступу до соціальних послуг у межах ЄС, щоб запобігти «вторинній міграції» біженців до економічно сильніших країн.

Крім цього, я б запропонував використання систем штучного інтелекту та автоматизованого аналізу даних для прозорого і швидкого прийняття рішень про перерозподіл осіб, які шукають захист.

Ці заходи, на мою думку, дозволять реформувати Загальноєвропейську систему притулку у бік реального функціонування принципу розділеної відповідальності, не лише на декларативному, а й на інституційному рівні.

Мануїлова К. В.: Дякую Вам за відповідь. Також маю друге питання. У чому полягають основні розбіжності між моделлю тимчасового захисту в

Європейському Союзі та гуманітарним паролем у США? Яка з них, на вашу думку, є більш стійкою з погляду прав людини?

Димов К. Б.: Дякую за таке запитання. Основні розбіжності між моделлю тимчасового захисту в Європейському Союзі та гуманітарним паролем у США полягають у правовій природі, процедурних механізмах і рівні соціального захисту. Європейська модель, закріплена в Директиві Ради, має нормативно визначену процедуру активації, забезпечує мінімальні стандарти прийому (житло, освіта, медична допомога, доступ до ринку праці) та передбачає можливість продовження статусу до трьох років із чіткими умовами його припинення. Натомість американський гуманітарний пароль, реалізований на основі дискреційної норми Закону про імміграцію та громадянство, є адміністративним механізмом короткострокового в'їзду (до 2 років), вимагає наявності спонсора й обмежує доступ до соціальних гарантій. На мою думку, з огляду на передбачуваність процедур, єдність стандартів, правову визначеність та більшу відповідність міжнародним стандартам захисту прав людини, модель ЄС є більш стійкою, хоча американський підхід має перевагу у швидкому реагуванні на надзвичайні ситуації, але водночас несе ризики правової невизначеності для переміщених осіб.

Войтович П.П.: Дякую за таку цікаву роботу та за Вашу доповідь. Також маю питання. Базуючись на результатах Вашого дослідження, чи можна стверджувати, що принцип невислання набув статусу імперативної норми jus cogens?

Димов К. Б. Дякую за запитання! Базуючись на результатах мого дослідження, вважаю, що принцип невислання поступово набуває ознак імперативної норми jus cogens, оскільки він є загальновизнаним у міжнародному праві, підтверджений численними договорами (зокрема Конвенцією 1951 року про статус біженців), практикою міжнародних судів (зокрема ЄСПЛ і Комітету ООН з прав людини) та не допускає жодних відступів у ситуаціях, що становлять загрозу життю чи свободі особи. Водночас, відсутність універсального закріплення цього принципу як jus cogens у договірному праві й опір деяких держав його імплементації свідчать про те, що його імперативний статус ще не є остаточно усталеним.

Сурілова О.О.: Дякую Вам, Кириле Борисовичу, за доповідь. Ви зазначаєте, що визначення «біженець» у Конвенції про статус біженців 1951 року є застарілим. У дисертації ви пропонуєте нове, більш розширене визначення. Аргументуйте будь ласка, чому ви вважаєте, що воно має виглядати саме так?

Димов К. Б. Дякую за запитання! У дисертації обґрунтовано необхідність перегляду чинного визначення поняття «біженець», закріпленого у Конвенції 1951 року та Протоколі 1967 року, оскільки воно не охоплює значну частину сучасних причин примусового переміщення. У XXI

столітті мільйони людей змушені залишати свої домівки не через персоналізоване переслідування, а через глобальні явища: збройні конфлікти, економічну дестабілізацію, колапс державних інституцій, екологічні катастрофи. Запропоновано розширене тлумачення терміна «біженець», що спирається на регіональні підходи (Конвенція ОАЄ 1969 року, Картахенська декларація 1984 року), які вже визнають ці фактори як підстави для захисту. Рекомендації УВКБ ООН теж підтверджують, що втеча від збройних конфліктів або масового насильства може створювати обґрунтований страх переслідування. Крім того, у документі УВКБ ООН про кліматичні зміни вказано на потребу захисту осіб, переміщених через екологічні загрози. Вузьке тлумачення статусу біженця призводить до того, що багато осіб залишаються поза рамками повноцінного захисту й змушені покладатися на тимчасові або додаткові форми, що не гарантують довгострокової правової визначеності.

Сурілова О.О.: Дякую за відповідь. Які особливості застосування міжнародно-правових механізмів захисту біженців проявились у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України після 2022 року? Чи змінив збройний конфлікт саму природу або функції міжнародного права у сфері захисту вимушених переселенців?

Димов К. Б.: Дякую за запитання! У зв'язку зі збройною агресією рф проти України після 2022 року проявилися такі особливості застосування міжнародно-правових механізмів захисту біженців: вперше було активовано механізм тимчасового захисту в ЄС відповідно до Директиви 2001/55/ЄС, що забезпечив колективну форму захисту без потреби в індивідуальному статусному розгляді; держави почали ширше тлумачити положення Конвенції 1951 року, визнаючи загрози на окупованих територіях як підставу для захисту; зросла роль регіональної відповідальності та інтеграційної політики; посилилася діяльність міжнародних організацій щодо координації допомоги, моніторингу прав людини та супроводу переміщених осіб. Хоча збройний конфлікт не змінив природу міжнародного права, він посилив гуманітарний вимір його функцій, засвідчивши необхідність оперативних, адаптивних механізмів захисту в умовах масштабної кризи та актуалізував питання перегляду й розширення поняття «біженець» у світлі нових викликів.

Після цього, слово надано **рецензентам** наукової праці: кандидату юридичних наук, доценту, доценту кафедри міжнародного та європейського права Мануїловій К.В. та доктору юридичних наук, професору, професору кафедри міжнародного та європейського права Суріловій О. О.

Мануїлова К.В. Насамперед хочу наголосити, що дисертація є ґрунтовним самостійним дослідженням актуальної теми, яка набула

особливого значення у контексті глобальних і регіональних викликів останніх років. Здобувач комплексно підійшов до вивчення міжнародно-правових механізмів захисту біженців, з належною увагою до історичної еволюції, правових стандартів, інституційних моделей та регіональних підходів. Робота вирізняється системністю, логічністю викладу та аргументованістю наукових положень. Мова дисертації - наукова, точна, стилістично витримана. Виклад матеріалу є логічно структурованим, кожен розділ послідовно розкриває заявлені цілі, а сформульовані висновки обґрунтовані й тісно пов'язані з аналітичною частиною дослідження. Особливо слід відзначити якісне використання джерельної бази, включно з міжнародно-правовими актами, судовою практикою, звітами міжнародних організацій та актуальною доктриною. Разом з тим, у порядку наукової дискусії хотілося б звернути увагу на кілька аспектів, які, на мою думку, заслуговують на подальше опрацювання. Щодо новизни дослідження – Димов К. Б. пропонує цікаві теоретичні та практичні підходи, однак для подальшого посилення наукової новизни доцільно було б приділити більше уваги інноваційним аспектам. Зокрема, новим підходам до аналізу норм міжнародного права, розробці сучасних процедурних механізмів захисту або використанню цифрових технологій у міграційному регулюванні. Крім цього, у підрозділі 1.1, де йдеться про еволюцію міжнародно-правового захисту біженців, було б корисним більш детально порівняти міжурядові механізми, що існували до 1951 року, з тими, які було впроваджено після прийняття Конвенції про статус біженців. Такий підхід дозволив би глибше проаналізувати процес інституціоналізації міжнародної відповідальності у сфері захисту переміщених осіб. Підрозділ 2.1, у якому здобувач дає визначення поняття «міграційної кризи», безперечно, становить один із найбільш оригінальних елементів дисертації. Водночас, універсальність запропонованого визначення могла б бути краще обґрунтована шляхом порівняльного аналізу з існуючими дефініціями цього феномена в міжнародному праві чи доктрині. У частині, де досліджується діяльність Міжнародної організації з міграції, Кирило Борисович слушно вказує на необхідність формального закріплення в її документах зобов'язання щодо дотримання прав людини. Водночас, було б доцільно конкретизувати, які саме інституційні або процедурні зміни могли б забезпечити таку трансформацію, з урахуванням існуючої структури та мандату МОМ. Крім цього, Ваші висновки є досить змістовними та аргументованими, проте, висновки можуть бути розширені щодо специфічних потреб вразливих груп серед біженців (наприклад, дітей, жінок, осіб з обмеженими можливостями), з акцентом на необхідність створення спеціалізованих програм підтримки для таких категорій. У висновках можна було б підкреслити важливість адаптації міжнародного права до нових реалій, таких як міграція, пов'язана з

кліматичними змінами, і необхідність більш гнучких та адаптивних підходів до цих нових викликів.

Незважаючи на зазначені зауваження, підкреслю, що вони не зменшують наукової і практичної цінності представленого дослідження. Вони мають скоріше характер побажань для майбутньої наукової роботи здобувача.

У підсумку зазначу, що дисертаційна робота Кирила Борисовича Димова «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи» є завершеним самостійним науковим дослідженням, що відповідає спеціальності 293 «Міжнародне право», а також усім вимогам, визначеним Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року (зі змінами), а також Порядком присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою КМУ № 44 від 12 січня 2022 року.

Автор дисертації, на мою думку, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

Дякую за увагу!

Сурілова О. О. Дисертаційне дослідження справляє цілком позитивне враження і, безперечно, є результатом масштабної, системно структурованої, методологічно вивіреної роботи. Вибір теми не викликає жодних сумнівів щодо її актуальності - в умовах триваючих міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів, зростаючої кількості вимушених переселенців, а також загальної гуманітарної та геополітичної нестабільності, питання забезпечення ефективного міжнародно-правового захисту біженців набуває ще більшої значущості. Особливо цінним є прагнення здобувача не обмежуватися теоретико-правовими міркуваннями, а інтегрувати до дослідження аналіз реальних викликів і практик - як у національному контексті України, так і на рівні міжнародних кризових ситуацій в інших частинах світу. У цьому аспекті дисертант демонструє вміння поєднувати доктрину, аналіз міжнародних договорів, рішень міжнародних судів, а також діяльність ключових організацій, таких як УВКБ ООН, МОМ, та інші. Робота вирізняється логічною структурованістю, чітким формулюванням мети й завдань, вдалим поєднанням історичного, порівняльного та формально-юридичного методів, а також широкою джерельною базою. Зміст основного тексту дисертації повністю відповідає обсягу, визначеному нормативними вимогами для такого виду наукових робіт. Мова викладу - наукова, точна, послідовна, що відповідає вимогам академічного стилю. Разом з тим, хотілося б звернути увагу на кілька аспектів, що потребують подальшого розвитку.

1. Автор слушно наголошує на функціональних обмеженнях діяльності таких інституцій, як УВКБ ООН та МОМ, проте в окремих фрагментах дослідження бракує конкретних прикладів або кейсів, які б більш переконливо підкріплювали ці тези. Було б доцільно розширити емпіричну частину саме в цьому напрямі.
2. У розділах, присвячених аналізу національних правових систем, подекуди відчувається переважання описовості. Хотілося б побачити більш глибоке критичне зіставлення окремих юрисдикцій або загальні висновки щодо тенденцій, сильних і слабких сторін національного регулювання.
3. Було б також корисно посилити проблемно-аналітичний характер висновків, зокрема щодо взаємодії універсального та регіонального рівнів у забезпеченні міжнародного захисту біженців, а також формулювання практичних рекомендацій щодо вдосконалення таких механізмів в умовах зміни природи міграційних потоків.

Попри ці зауваження, слід підкреслити: дисертація є завершеним, самостійним, добросовісно виконаним науковим дослідженням, яке містить нові підходи, що мають значення як для подальшої теоретичної розробки теми, так і для вдосконалення правотворчої та правозастосовної практики.

Здобувач виявив глибоке розуміння предмета дослідження, здатність до аналізу складних міжнародно-правових викликів, критичне мислення та вміння формулювати обґрунтовані пропозиції щодо реформування існуючих механізмів захисту біженців, з урахуванням сучасних викликів, включно з кліматичними, політичними та військовими чинниками.

З огляду на викладене, вважаю, що дисертаційна робота Кирила Борисовича Димова повністю відповідає спеціальності 293 «Міжнародне право» і вимогам, встановленим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 року № 261 (зі змінами), а також Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44.

Автор дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

Дякую за увагу.

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Доктор філософії в галузі права, доцент Войтович П. П. зазначив, що дисертація Кирила Борисовича Димова справляє враження цілісного, глибоко обґрунтованого дослідження, яке демонструє високу академічну культуру автора та його здатність працювати з комплексною правовою проблематикою. Тематика міжнародно-правового захисту біженців є не лише надзвичайно

актуальною, але й складною з точки зору міждисциплінарного аналізу - і автор успішно впорався з поставленими завданнями. Окремо варто відзначити прагнення здобувача вийти за межі стандартного опису й запропонувати власне бачення реформування існуючих механізмів, що є ознакою зрілого наукового підходу. Дана робота гідна позитивної оцінки

Д. ю. н., професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Бехруз Х. Н., беручи участь в обговоренні дисертаційної роботи, звернув увагу на низку важливих і водночас дискусійних аспектів, які потребують додаткового осмислення та розвитку. Зокрема, підтримав позицію колег щодо доцільності більш детального висвітлення інноваційних підходів до захисту прав біженців. Окрему увагу слід приділити питанню економічних передумов вимушеного переміщення, зазначивши, що на тлі збройних конфліктів і екологічних викликів економічна дестабілізація чи не найчастіше є каталізатором міграційних криз. У зв'язку з цим, доцільно було б поглибити аналіз економічних факторів як елементу правової специфіки сучасних міграційних криз. У контексті аналізу регіональних підходів до захисту прав біженців, також слід приділити більше уваги гуманітарному паролю у США, зокрема програмі *Uniting for Ukraine*, яка стала однією з ключових форм реагування на українську кризу, особливо в умовах нових викликів 2025 року, пов'язаних із призупиненням прийому нових заявників та нестабільністю правового статусу бенефіціарів цієї програми.

Водночас, підсумовуючи, професор Бехруз Х. Н. відзначив, що дисертація має високий рівень наукової аргументації, системність у викладенні матеріалу та актуальність тематики, а запропоновані у ній положення можуть слугувати цінною основою для подальших досліджень і вдосконалення механізмів міжнародно-правового захисту біженців.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Димова К. Б. на тему «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Димова К. Б. відповідає спеціальності 293 «Міжнародне право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

3. Рекомендувати дисертацію Димова К. Б. на тему «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи» до захисту на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

На основі результатів обговорення присутніх на засіданні, вирішили запропонувати такий висновок:

ВИСНОВОК
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації Димова Кирила Борисовича на тему «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право»

Робота виконана на кафедрі міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Тема дисертації схвалена та затверджена рішенням Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» «04» листопада 2021 р., протокол №3, оновлена «25» листопада 2024 р., протокол № 3.

Науковий керівник – доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент Грушко Мальвіна Валеріївна

Обґрунтування вибору теми дослідження.

Слід констатувати, що українською та зарубіжною юридичною наукою накопичений значний масив літератури з питань реадмісії. Дослідження спирається на роботи вітчизняних та зарубіжних фахівців, що присвятили свої роботи проблематиці міжнародно-правового захисту біженців в умовах міграційної кризи, серед яких слід виділити вітчизняних вчених О. Р. Поєдинок, Х. Н. Бехруз, О. О. Сурілова, Ю. В. Чайковський, Т. В. Дракохруст, М. В. Буроменський, В. М. Завгородня, Я. О. Грабова, М. В. Грушко, Т. О. Кортукова, Р. Ф. Харитонов, Л. Р. Біла-Тіунова, С. М. Ратушний, К. В. Мануїлова, Н. М. Грабар, В. І. Чуєнко, К. О. Крахмальова, А. Л. Свяшук, І. О. Сорока та інші, а також зарубіжні вчені: Джеймс К. Гетевей, Гай С. Гудвін-Гілл, Дж. Мак-Адам, Б. Рутинва, К. Костелло, Х. Ламберт, В. Келін, В. Шетайль, К. Довергне.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові відносини, що виникають у сфері захисту прав біженців.

Предметом дослідження є міжнародно-правові механізми захисту прав біженців в умовах міграційної кризи.

Метою дослідження є комплексний аналіз міжнародно-правових механізмів захисту біженців та їхньої ефективності в умовах міграційних криз.

Ця мета конкретизується такими *завданнями*:

- простежити історичне становлення та еволюцію міжнародно-правових механізмів захисту біженців (від морально-релігійних практик до інституційних форм міжнародного права);
- розкрити поняття «біженець» та проаналізувати структуру правового статусу біженців у міжнародному праві, обґрунтувати необхідність оновлення правового підходу до визначення статусу біженця;
- проаналізувати інституційні механізми міжнародного захисту біженців, зокрема діяльність ключових міжурядових і регіональних організацій, оцінити ефективність їхніх механізмів реагування в умовах міграційних криз;
- оцінити ефективність міжнародних та регіональних норм захисту біженців у контексті сучасних міграційних криз, з урахуванням викликів масового переміщення, практики тимчасового захисту та необхідності вдосконалення правових механізмів реагування на масову міграцію;
- сформулювати авторське визначення міграційної кризи як правового феномена та надати її правову характеристику з метою виявлення викликів для міжнародних, регіональних і національних механізмів захисту біженців;
- провести порівняльний аналіз національних нормативних та інституційних механізмів захисту прав біженців, зокрема в частині імплементації міжнародно-правових норм, для виявлення ефективних підходів і типових проблем;
- дослідити процес імплементації міжнародно-правових механізмів захисту біженців у національну правову систему України та оцінити ефективність їх практичного застосування;
- визначити напрями вдосконалення механізмів захисту прав біженців з урахуванням сучасних викликів, міжнародного досвіду та потреб забезпечення балансу між безпекою і правами людини.

Методи дослідження сформовані відповідно до визначеної мети, завдань, а також специфіки об'єкта та предмета дослідження. Основу роботи становить сукупність загальнонаукових і спеціалізованих методів, які застосовуються для комплексного вивчення правових явищ. Концептуальною основою дисертаційного дослідження виступає діалектичний метод, що дозволяє проаналізувати досліджувані явища в їх цілісності, динаміці та взаємозв'язку, як на теоретичному, так і на практичному рівні (підрозділи 1.1, 1.2, 2.3, 3.2). Крім цього, використано історико-правовий метод для

реконструкції етапів формування міжнародно-правового захисту біженців (підрозділи 1.1, 1.2.). Формально-юридичний метод дозволяє проаналізувати зміст, структуру та термінологію нормативних актів, які були прийняті в різні часи, а також дослідити імплементацію міжнародно-правових механізмів захисту прав біженців у національні законодавства, зокрема, України, а також таких держав, як Німеччина, Польща, Швеція та США. (підрозділи 1.1., 2.2, 3.1, 3.2, 3.3), а порівняльно-правовий - зіставити універсальні та регіональні підходи до визначення статусу біженця, а також для аналізу механізмів захисту прав біженців (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1). Системно-структурний метод забезпечує виявлення внутрішніх зв'язків між нормами та їхнього впливу на формування міжнародних механізмів захисту прав біженців, а також дозволяє оцінити ефективність діяльності міжнародних, регіональних та національних інституцій та їхню взаємодію одне з одними (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Крім цього, використані також емпіричний метод і метод case study для аналізу конкретних випадків порушень прав біженців (наприклад, шукачі притулку з Афганістану в Україні після 2021 р., застосування тимчасового захисту для українців у ЄС, застосування гуманітарного паролю в рамках програми Uniting for Ukraine тощо) (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3). Прогностичний метод слугує для моделювання перспектив удосконалення вже наявних механізмів (підрозділи 2.3, 3.3).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше в сучасній українській юридичній науці здійснено всебічне монографічне дослідження міжнародно-правових механізмів захисту біженців з урахуванням специфіки їх застосування в умовах міграційних криз. Це дало змогу сформулювати низку нових наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, а саме:

а) вперше:

- запропоновано власне визначення поняття «міграційна криза» як процесу масового переміщення осіб, спричиненого збройними конфліктами, структурною економічною дестабілізацією з наслідками для фізичного виживання населення, систематичними порушеннями прав людини, екологічними катастрофами або політичною дестабілізацією, який унеможливлює звичайне функціонування механізмів надання захисту та вимагає невідкладного реагування з боку національних і міжнародних правових інституцій;
- сформульовано правову специфіку поняття «міграційна криза» через об'єктивну невідповідність чинної системи міжнародно-правового регулювання та наявних механізмів захисту прав людини, новітнім викликам, що виникають внаслідок масштабних і комплексних міграційних процесів. Обґрунтовано необхідність нормативного перегляду існуючих правових

підходів і адаптації міжнародно-правових інструментів до умов кризової мобільності, характерної для останніх двох десятиліть;

- здійснено комплексний аналіз міграційної кризи в Україні в контексті міжнародного збройного конфлікту на території України внаслідок військової агресії російської федерації, у межах якого виявлено нові виклики у сфері надання міжнародного захисту, пов'язані з масовим переміщенням цивільного населення. Проаналізовано проблеми правової невизначеності, обмеженого доступу до процедур надання захисту, нестачі ефективних засобів оскарження рішень міграційних органів, а також відсутності адаптованих до умов війни механізмів обліку та супроводу вразливих категорій осіб. Особливу увагу приділено неузгодженості між національним законодавством та міжнародними стандартами, а також практиці недотримання принципу невислання;

- проведено порівняльно-правовий аналіз інституту гуманітарного паролю в імміграційному праві США (зокрема програми Uniting for Ukraine), а також систем захисту біженців у Польщі, Франції та Швеції, що дало змогу визначити структурні відмінності у процедурних гарантіях і ступені доступу до соціальних прав порівняно з українською моделлю. Враховано останні зміни міграційної політики США, зокрема призупинення прийому нових заявників за програмою U4U у 2025 році, що безпосередньо вплинуло на правовий статус та рівень захисту українських біженців, які перебувають у США.

б) удосконалено:

- науково-практичний підхід до оцінки ефективності міжнародних механізмів захисту біженців через аналіз діяльності ключових міжнародних та регіональних організацій з урахуванням їх мандату, доступу до кризових територій, фінансової автономії та впливу на імплементацію міжнародних стандартів у національних системах. Запропоновано нову логіку порівняльного аналізу, що охоплює не лише нормативну базу, а й реальні механізми доступу до захисту, інтеграції та правової визначеності статусу біженців;

- підходи до інституційної трансформації Міжнародної організації з міграції шляхом розширення її мандату у сфері захисту прав біженців. Запропоновано закріплення правозахисного компонента, посилення процесуальної автономії та інтеграцію механізмів моніторингу МОМ до системи ООН. Така реформа сприятиме більш ефективній взаємодії з УВКБ ООН та підвищенню здатності МОМ до оперативного реагування в кризових ситуаціях;

- теоретико-правове розуміння поняття «біженець» шляхом обґрунтування доцільності його розширеного тлумачення з урахуванням сучасних глобальних викликів - зокрема збройних конфліктів, економічних проблем, екологічних катастроф, колапсу державних інституцій тощо. Визначено, що

таке розширення дозволить заповнити нормативну прогалину між реальними потребами захисту та формальною правовою рамкою, передбаченою Конвенцією про статус біженців 1951 року;

- змістовне тлумачення підстав для надання додаткового та тимчасового захисту в українському законодавстві. Обґрунтовано необхідність доповнення дефініції «особа, яка потребує додаткового захисту» (ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, що потребують тимчасового або додаткового захисту») орієнтовним переліком типових ризиків, які мають враховуватись під час індивідуальної оцінки ситуації заявника.

в) набули подальшого розвитку:

- концепція узгодження міжнародних і національних стандартів захисту прав біженців - через аналіз впливу рішень ЄСПЛ (справи M.S.S., Tarakhel) на практику країн ЄС та адаптацію цих стандартів у правову систему України;
- підхід до інституційної взаємодії міжнародних, регіональних та національних органів у контексті формування механізму реагування на міграційні кризи, зокрема, на міграційну кризу внаслідок агресії рф в Україні;
- принцип невислання - через уточнення його процесуальних гарантій: права на доступ до процедури притулку, ефективного засобу правового захисту та оцінки ризиків у змішаних міграційних потоках;
- аналіз положень регіональних актів щодо біженців - шляхом дослідження їх імплементації в Латинській Америці, зіставлення з європейськими й африканськими моделями та обґрунтування їх потенціалу для інтеграції в Конвенцію про статус біженців 1951 року;
- підхід до оцінки національної процедури розгляду заяв про притулок в Україні - з фокусом на процесуальні гарантії та відповідність міжнародним стандартам.

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено у 15 публікаціях, у тому числі п’ятьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, а також в десятьох тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Відповідно до мети і завдання дослідження дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 204 сторінки, список використаних джерел становить 202 найменування і розміщений на 24 сторінках. Крім цього, у дисертації подано 8 додатків загальним обсягом 16 сторінок.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри міжнародного та європейського права

Національного університету «Одеська юридична академія» «Міжнародне право та захист прав людини в цифрову еру» на 2021-2025 роки згідно з темою науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Тема дисертації схвалена та затверджена Вченою радою НУ «ОЮА» 04.11.2021 р. (протокол № 3 від 04.11.2021 р.) та уточнена 25.11.2024 р. (протокол № 3 від 25.11.2024 р.).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані:

- *у навчальному процесі* - під час викладання курсів з міжнародного публічного права, міжнародного захисту прав людини, міжнародного гуманітарного права та міжнародного міграційного права.

- *у практичній діяльності* - органами державної влади, зокрема, міграційними службами, прикордонними органами, а також судовими інституціями, міжнародними та неурядовими організаціями (зокрема УВКБ ООН, МОМ, інституціями ЄС, іншими міжнародними та регіональними організаціями) при оцінці ризиків, реалізації процедур скринінгу та застосуванні механізмів захисту біженців;

- *у науково-дослідній роботі* - як база для подальших досліджень у галузях міжнародного міграційного права та міжнародного права захисту біженців, у тому числі щодо концептуалізації міграційної кризи як окремої правової категорії, удосконалення механізмів визначення правового статусу вимушених переселенців, а також взаємодії міжнародних і національних структур під час міграційних криз;

- *у сфері правотворчості* - для розробки змін до національного законодавства України у сфері притулку, зокрема щодо скорочення процедурних строків, посилення процесуальних гарантій, створення незалежного апеляційного органу, впровадження правового механізму оцінки ризиків та імплементації стандартів ЄСПЛ щодо забезпечення принципу невислання.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана грамотно і доступно для сприйняття, сучасною науковою мовою. Мова і стиль дисертаційного дослідження відповідають вимогам, які висуваються до наукових праць такого рівня.

Відповідність дисертації вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів

України від 12.01.2022 р. № 44. Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

У **підсумку**, дисертація Димова Кирила Борисовича на тему «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи», відповідає вимогам, які пред'являються до дисертацій та може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту для здобуття ступеня доктора філософії.

У результаті відкритого голосування, учасники засідання:

Результати голосування: "за" – 19; "проти" – немає; "утримались" – немає. Висновок схвалено одноголосно.

УХВАЛИЛИ:

1.Затвердити висновок кафедри про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Димова Кирила Борисовича на тему «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи», представленої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

2.Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Димова Кирила Борисовича на тему «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи», відповідає спеціальності 293 «Міжнародне право» (галузь знань 29 «Міжнародні відносини») і вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями), порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44 (зі змінами), Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року №40.

3.Рекомендувати дисертацію Димова Кирила Борисовича на тему «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді до захисту за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

4.Запропонувати Вченій раді Національного університету «Одеська юридична академія» персональний склад разової спеціалізованої вченої ради з правом прийнятя до розгляду та проведення публічного захисту дисертації Димова Кирила Борисовича на тему «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи», зокрема

Голова ради Бехруз Хашматулла Набієвич, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Рецензенти:

Сурілова Олена Олексіївна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Мануїлова Катерина Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Офіційні опоненти:

Дракохруст Тетяна Вікторівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету;

Кортукова Тамара Олександрівна, доктор філософії з міжнародного права, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету.

Голова засідання Хашматулла БЕХРУЗ

Секретар засідання Анастасія СЛІСАРЕНКО